

Wederdopersoproer

1535

De afbeeldingen in dit boekje komen uit de beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam, tenzij anders aangegeven

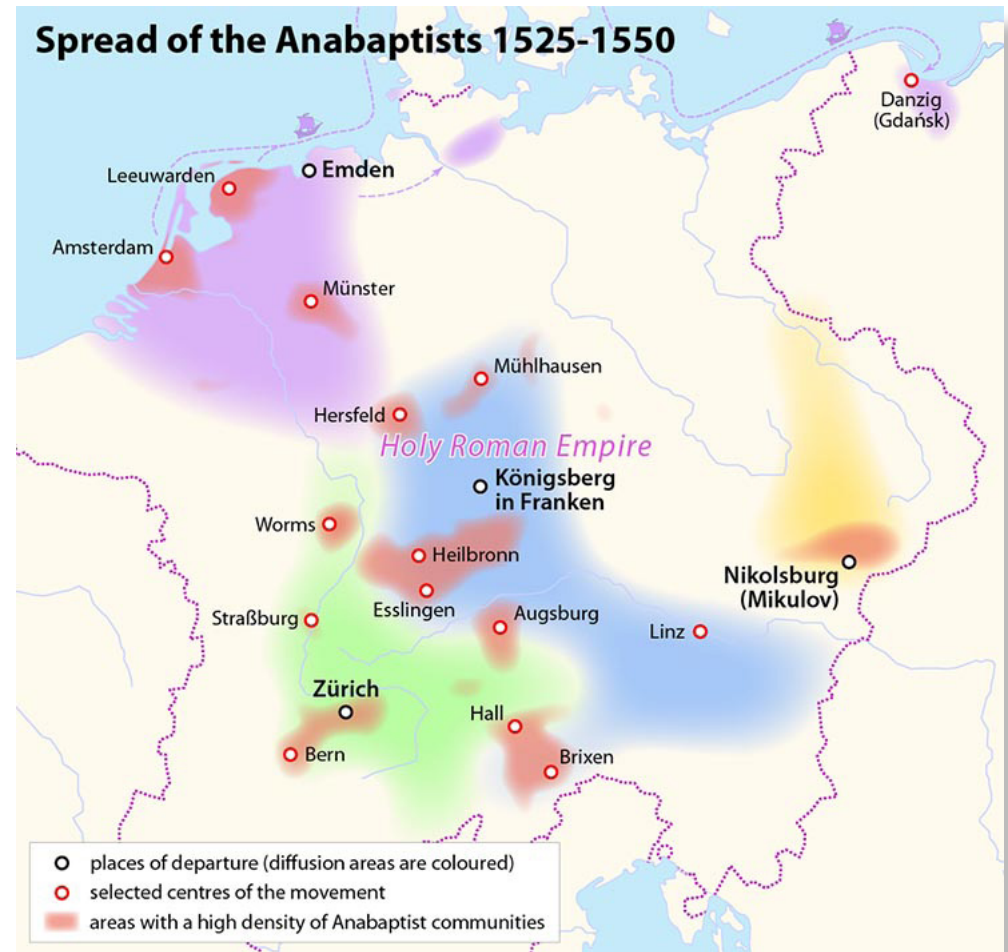

De Wederdopersoproer was een religieus en gewelddadig incident dat plaatsvond in Amsterdam op 10 mei 1535. Een groep radicale wederdopers probeerde het stadsbestuur omver te werpen om van Amsterdam het 'Nieuwe Jeruzalem' te maken. Deze gebeurtenis werd beïnvloed door het eerdere wederdopersregime in Münster.

Tijdens het begin van de doperse ongeregeldeheden raakte de schepenbank overwerkt. De Reformatie diende zich aan en de atmosfeer in Noord-Europa was opgewonden en opstandig. Er was behoefte aan uitbreiding van het justitionele apparaat. In 1534 werd een substituut-schout aangesteld. De schout, vroedschapslid Claes Gerred Mattheusznsz, die in 1534 Jan Hubrechtsz was opgevolgd, kreeg een extra toelage van f50 en trok een hulpje aan dat hij zelf moest betalen. Dat werd Cornelis de Roos en zijn taak was de orde op straat te bewaren, ook 's nachts..., vooral 's nachts. In 1536, toen de rust weergekeerd was, werd de substituut weer afgeschaft, maar zou tijdens de Beeldenstorm toch weer van stal gehaald worden.

Wat bleef was een scheiding van de verschillende taken van schout en zijn rakkers. Die moesten zich concentreren op zware criminaliteit en de licht vergrijpen overlaten aan *politiemeesters*. Dat waren een soort mediators die zich opwierpen als bemiddelaar tussen partijen die onenigheid hadden over een zaak. 'Politie' hier dus niet in de huidige betekenis maar in de oudhollandse betekenis van politiek regelaar om gewelddadige conflicten te voorkomen.

Tijdens de onlusten bestond het college van burgemeesters in 1534 uit Cornelis Benning, Jan Pieterszn Haring, Ruysch Jan Beth en presiderend burgemeester was Albert Andries Boelensz. Beth bleef in februari 1535 als president aan en traden als nieuwe burgemeesters aan Hayman Jacobs, Peter Colijn en Jan Teng. De laatste bleef

in 1536 weer zitten.

Noordwest-Europa kende verschillende protestantse bewegingen en een in onze contreien populaire stroming was die der Anabaptisten, de Wederdopers. De term wederdoop is een katholiek bedenkfel en denigrerend bedoeld.

Wat ze allemaal gemeen hadden was de afkeer van paapse sacra-

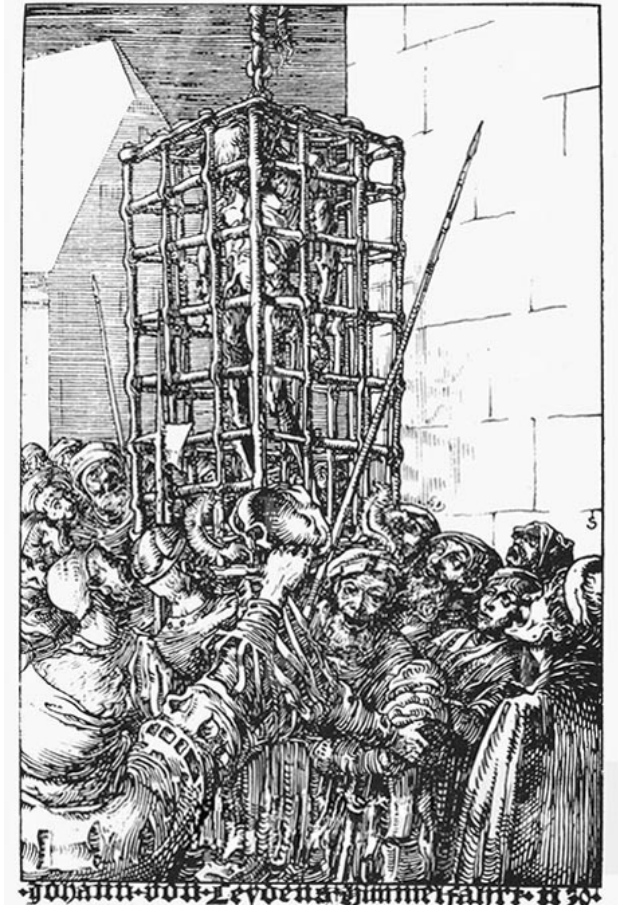
menten en ceremonieën, zoals hun versie van avondmaalviering, van de Mariaverering en de aanbidding van beelden. De Wederdopers onderscheidden zich vooral door de volwassendoop. De volwassenendoop was bedoeld als een symbolisch afscheid van de oude kerk. Het avondmaal was voortaan een gezamenlijke maaltijd ter bezinning. Men propageerde het strikt naleven van de Tien Geboden.

De beweging kende nog steeds een bisschop als hoogste waardigheid met daaronder 'oudsten' die sacramentsbevoegd (doop, avondmaal) waren. Dan de leraren die preekten en diakenen die met de armenzorg belast waren. Dat deze laatste twee leken waren en het kerkelijk leven vorm konden geven, trok veel zoekenden naar deze doperse beweging. Het grote verschil met andere protestantse bewegingen was het idee van een duizendjarig vrederijk op aarde na de Apocalyps, het Laatste Oordeel en het weerkeren van Christus op aarde. Vooral opvallend was de bereidheid tot het gebruik van geweld bij het bereiken van deze heilstaat. Niet alleen katholieken maar ook het merendeel der protestantse stromingen verwerpt dit voortdurend 'voorspellen' van het eind der tijden.

- ▲ Jan Beukelsz van Leiden leidde de machtsovername der dopers in Münster
- Die werd in 1535 ongedaan gemaakt en Jan eindigde in een kooi aan de Sint Lambertuskerk om zo langzaam als mogelijk te sterven

De ontwikkelingen in het Westfaalse Münster waren de Amsterdamse dopers tot voorbeeld. Daar was in 1533 de Reformatie afgekondigd en de dopers hadden zich met succes in de gemeenteraad genesteld om daar het jaar erop zelfs de meerderheid te verkrijgen. Ze joegen prins-bisschop Franz II von Waldeck de stad uit en leider Jan van Leiden had zichzelf tot koning van het rijk Sion laten uitroepen. Hij trouwde met de weduwe van de grondlegger van de Münsterse dopers en nam daarnaast nog 16 vrouwen tot gemalin. Hij voerde

een waar schrikbewind en liet iedereen die verzet pleegde om het leven brengen. Alles bij elkaar genoeg ingrediënten om Jan's koninkrijkje te beoorlogen en ten val te brengen. Dat lukte pas op 25 juni 1535 toen een geallieerde troepenmacht de stad binnendrong die middels hevige straatgevechten met fanatieke dopers de stad weer innamen. Het leven van Jantje van Leiden eindigde op 22 januari 1536 in een kooi aan de toren van de Sint Lambertuskerk.

Tussen 1530 en 1534 ontwikkelde de doperse gemeente in Amsterdam zich enigszins parallel aan wat er in Münster gebeurde. Die ontwikkelingen daar werden hier op de voet gevolgd. Hun voorganger Jan Volckertsz was in 1530 in Emden gedoopt door de Duitse doper Melchior Hoffman en vertrok in datzelfde jaar naar Amsterdam. Het volgende jaar doopte hij meer dan 50 volwassenen en de eerste indruk was die van een vreedzame sekte, maar wat ze aangingen was nog steeds 'kettters' en strijdig met de plakaten van de landsregering in Brussel. De procureur-generaal Reynier Brunt – in dienst van de landsheer, gestationeerd bij het Hof van Holland

en daarmee verantwoordelijk voor Amsterdam – was mild in zijn oordeel over de dopers als onschuldige beweging en stak met die houding het stadsbestuur aan. Schout Hubrechtsz was zelfs in zekere mate bevriend met Volckertsz, waarschijnlijk op aandringen van zijn echtgenote.

Het Hof van Holland gelastte Hubrechtsz om Volckertsz in hechtenis te nemen, die dat echter weigerde. In plaats daarvan gaf hij Volckertsz de keuze de benen te nemen of zich zelf bij de stadsgevangenis te melden. Die zag wel brood in het martelaarschap en stelde

◀▲ *Als eerste protestantse stroming kregen de dopers te maken met katholieke repressie, bestraffing en executies in het kader van de vervolging van kettters*

zich ter beschikking. Hij werd naar Den Haag overgebracht en daar noemde hij de namen van de meer dan 50 gedoopte volwassenen. Daarop de procureur-generaal naar hen op zoek ging om eveneens gevangen te nemen. Die waren gewaarschuwd door de echtgenote van de schout en hadden op negen na de benen genomen. Die negen, ook naar Den Haag afgevoerd, werden samen met Volckertsz op 5 december 1532 in Den Haag onthoofd. De lichamen

werden in Den Haag begraven maar de tien hoofden werden in een harington gepakt en naar Amsterdam gezonden om op het Galgenveld op staken gespietst tentoon gesteld te worden. De hele gang van zaken werd door het publiek, ook andersdenkenden, veroordeeld als barbaars. Het stadsbestuur stuurde van dat moment aan op een veilige middenkoers tussen de welwillende houding van de burgers en de strenge regels vanuit Brussel en Den Haag. Wel werd de schout Hubrechtsz vervangen door Claes Matteusznz.

Nog datzelfde jaar leefde de doperse beweging weer op en werd

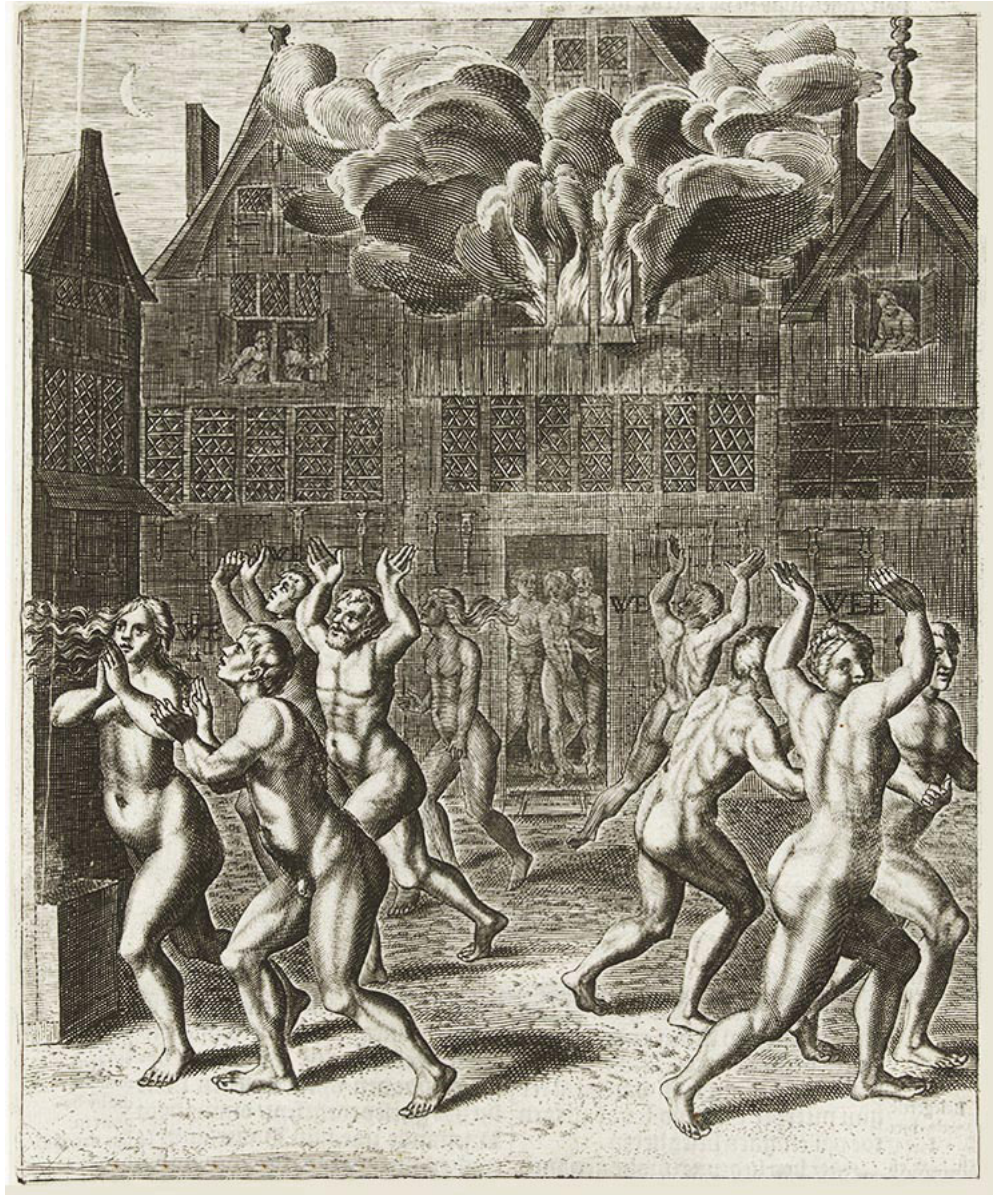
- ▲ Jan Matthijsz van Haarlem, de nieuwe leider der Wederdopers in Amsterdam
- ▶ De 'zwaardlopers' was een groepje dopers die het mislukte hulpkonvooi naar Münster niet konden verkroppen en met ontblote zwaarden door de stad liepen

er weer volop gedoopt. De nieuwe voorganger werd Jan Matthijsz van Haarlem, ook wel 'de bakker' genoemd. De Rooms-Katholieke pastoors kregen te maken met een misprijzende tot agressieve houding van de burgers die zich allang geen parochianen meer voelden. Jan Matthijsz daarentegen wierp zich in de herfst van 1533 op als de profeet Henoeh en verkondigde dat de almachtige hem het eind der tijden had geopenbaard, zoals ook Melchior Hoffman had gedaan. In deze atmosfeer kreeg hij veel nieuwe volgelingen en twijfelaars werd met eeuwige verdoemenis angst aangejaagd. Jan Matthijsz stelde apostelen aan die in paren naar andere delen van het land werden uitgezonden om te bekeren en te dopen. De be-

weging maakte een stormachtige ontwikkeling door. In 1534 werden de gelederen versterkt door uit Münster teruggekeerde dopers en er werd aan de Nieuwezijds Achterburgwal een nieuw en groter hoofdkwartier betrokken, vlak bij de Jan Roodenpoort waardoor ze snel tot buiten de stad konden komen voor hun samenkomsten en het dopen. In dat jaar werd de omvang van de beweging geschat op enkele duizenden personen.

Ook in de Nederlanden maakten tegenstanders zich zorgen over de mogelijkheid dat ook hier een stad ingenomen zou worden door de dopers en welke stad kwam meer in aanmerking dan Amsterdam? Boze tongen beweerden dat een overrompeling van Amsterdam aanstaande was tijdens de sacramentsprocessie in maart 1534. Het stadsbestuur wilde niet reageren op geruchten maar versterkte wel

◀ Een groep dopers onteed zich van kleding en wierp die in het haardvuur...
▲ ...en liep op 'n koude februariavond naakt de straat op en zorgde voor ophef
(Rijksmuseum)

de wacht bij poorten en op de muren. Die bewuste dag ging kalm voorbij maar de schrik was groot toen vanuit Münster een hulproep kwam en een redelijk goed bewapend legertje dopers zich verzamelde en naar een verzamelpunt in Overijssel begaf. Die van Amsterdam hadden zich met toestemming van burgemeester Ruysch Jan Beth wapens en andere voorraden aangeschaft, waarschijnlijk met het idee dat hij daarna die lastige dopers kwijt zou zijn. Het gewest Holland greep in en hield op de Zuiderzee zes schepen met dopers aan. Opvallend is dat slechts een der schepen uit Amsterdam was vertrokken maar ze werden wel alle zes naar Amsterdam

- ▲ *De naaktlopers worden gearresteerd, opgesloten en daarna berecht*
- ▶ *Na het uitvoeren van de executies worden de lichamen naar het Galgenveld getransporteerd*

opgebracht. Daar aangekomen gaf burgemeester Ruysch Jan Beth opdracht alle opvarenden vrij te laten, tot grote ergernis van Den Haag. Oud-burgemeester Heyman Jacobs, die inmiddels schout geworden was, nam actief deel aan de vrijlating en ontscheping. In plaats van dopers kwijt te raken had Amsterdam er nu een groot aantal extra bij die soms alle bezittingen hadden verkocht om de reis te kunnen maken en dus zonder inkomen dak boven het hoofd in de stad rondliepen. Onder hen stond een nieuwe leider op, Jacob van Campen, die zich tot de nieuwe bisschop benoemde. De nieuwe leider orakelde dat Amsterdam het nieuwe Jeruzalem zou worden door een ingreep van God. Hier zou het verbond van de goddelijke

gerechtigheid opgericht worden.

Het boycotten van de tocht naar Münster maakte veel woede los onder de dopers in Amsterdam. 'In Godes naam' renden op de dag na de ontschepping een aantal van hen met ontbloot zwaard en veel lawaai door de stad en waarschuwden dat binnenkort het oordeel Gods dit land zou treffen. Deze 'zwaardlopers' werden in hechtenis genomen en door het Hof van Holland ter dood veroordeeld, een executie die met het zwaard voltrokken zou worden. Ondanks dat het oordeel in Haarlem was uitgesproken vond de voltrekking in Amsterdam plaats bij wijze van afschrikking.

De doperse gemeenschap hield zich voorlopig rustig en er werden geen mensen meer opgepakt. Procureur-generaal Brunt berichtte in november 1534 zijn principaal dat alles rustig was geworden. Hoezeer hij zich vergiste zou later blijken.

In december 1534 verscheen Jan van Geelen in Amsterdam, een ras-intrigant en agitator. Hoe zocht toenadering tot bisschop Van Campen en overlegde over herbewapening van de dopers en een mogelijke aanslag op Amsterdam. Hij wist zeker dat andere steden te hulp zouden springen als het zover was. Er werden plannen gesmeed maar die lekten in januari uit en Van Geelen moest de stad ontvluchten. Dat lekken toonde aan dat niet iedere doper gediend was van geweld. Sommigen waren ronduit pacifist en wensten de ingreep van God af te wachten. Echt militant was slechts een kleine minderheid der dopers. Die kwam onder leiding te staan van Meindert van Emden, een der schepelingen die vergeefs naar Münster had willen reizen. Hij was uit de gevangenis ontsnapt en verbleef nu illegaal in Amsterdam. Hij vertelde dat Jan van Leiden in Münster zijn zegen had gegeven aan het gewapenderhand innemen van Amsterdam.

Het volgende incident kondigde zich aan. Op 10 februari hadden zich een twaalftal dopers 's avonds bijeen in een huis waar Dirck Jansz werd verzorgd. Dirck had net als de profeet Jesaja een gloeiende sintel in de mond genomen (Jesaja 6: 6-7). In de bijbel gaat dit goed maar Dirck bekwam het niet zo goed. Hij werd in een huis van een medestander verzorgd en dat trok anderen aan. Er hadden zich 12 dopers verzameld in het huis. Waarschijnlijk had Dirck in

▲ Nadat 40 dopers met succes het stadhuis hadden ingenomen, grendelde de schutterij de Dam af zodat er geen hulp geleverd kon worden aan de bezetters

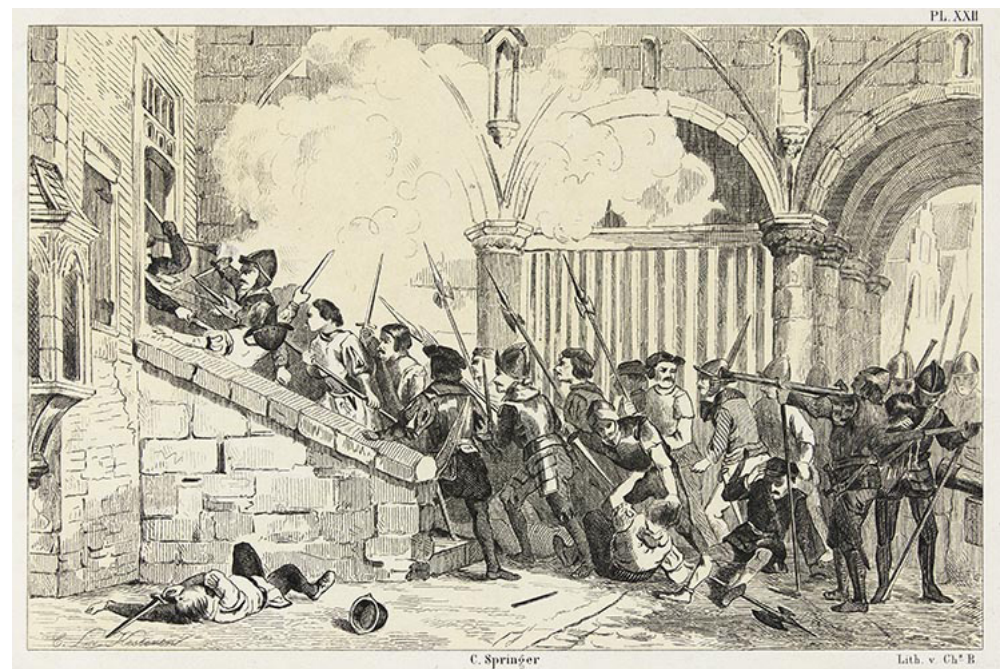

een delier zijn kleren één voor één in het haardvuur gegooid, een voorbeeld dat door de rest van de aanwezigen gevolgd werd. Dirck stak daarna de bedden en huisraad in brand waardoor het hele huis vlam vatte. Spiernaakt vluchtten de aanwezigen, 7 mannen en vijf vrouwen, de winterse kou in onder het uitroepen van leuzen als de hemelse vader die wraak zou nemen. Het gezelschap werd al snel ingerekend en opgesloten. Daar volhardden zij in hun naaktheid en weigerden drinken en voedsel. De gezagdragers wisten niet goed

- ▲ De volgende morgen werd het stadhuis door een overmacht bestormd en ontzet
- ▶ Door alle ingangen drongen gewapende schutters en burgers naar binnen om het stadhuis te ontzetten

raad met dit gezelschap en gingen ervan uit dat deze mensen bezeten waren door de duivel. Voorgeleid voor de schepenbank om hen te berechten beschimpten ze hun rechters die geen andere mogelijkheid bleef dan de doodstraf voor het hele gezelschap. Bisschop Van Campen dook onder.

Deze nieuwe reeks doodstraffen voor dopers deed de bereidheid tot het gebruik van geweld toenemen en door deze toename zag Jan van Geelen weer kansen en keerde naar Amsterdam terug om een nieuwe samenzwering te organiseren. Op 10 mei 1535 achtte hij de tijd rijp en onder commando van Hendrik Goetbeleyt, een ex-militair en na grondige voorbereiding verrasten de dopers 's avonds de stadhuisbewaking en drongen met zo'n 40 man binnen. Per schip waren uit andere steden, zoals Monnickendam, nog hulptroepen onderweg, maar door het snelle verloop van de gebeurtenissen zouden

die te laat aankomen. De die avond in het stadhuis aanwezige burgemeesters bij hun jaarlijkse maaltijd van het Heilige Kruisgilde wisten ternauwernood te ontkomen en waarschuwden de schutterij. Meteen werd de hele Dam afgesloten en alle uitgangen van het stadhuis gebarricadeerd. Dit voorkwam dat de 40 dopers binnen hulp zouden krijgen van buitenaf. Zo ging men de nacht in maar de volgende ochtend kwam de schutterij in het geweer. De ingangen werden allemaal kapot geschoten en drongen van alle kanten binnen. Onder de dopers werd een ware slachting aangericht en wie overbleef vluchtte de toren in en hees de ladders op. Jan van Geelen kwam om door geweervuur en de rest werd overmeesterd of gaf

zich over. Van de 40 bezetters sneuvelden er 28 en de rest werd gevangen gezet.

Tijdens de volgende rechtszittingen waren het niet alleen deze bezetters die voorgeleid werden, maar werd de hele achterban uitgekamd. Elke verdachte van hulp aan of ondersteuning van de bezetting was voldoende voor een doodvonnis. De voltrekking daarvan duurde tot 28 juli 1535 toen de laatste vier dopers terechtgesteld werden.

Deze militante uitingen van dopers geweld hebben de doopsgezinde beweging geen goed gedaan. Toen vreedelievende dopers zich weer wilden verenigen werden ze lang met argusogen gevolgd en de Calvinisten bestreden de doopsgezinden waar ze

maar konden. Toch vormen zij een stroming binnen het protestantisme die tot de dag van vandaag standhoudt. Volg hun geschiedenis die in de PDF over schuilkerken wordt beschreven vanaf pag.59.

◀ *Gedurende de terechtstellingen kwam ook voorganger Jacob van Campen aan de beurt; hij kreeg eerst een mijter opgezet als hoon voor het zich 'bisschop' noemen*

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

